

STALINOVE NARODENINY – ÚČEL, PODOBA A PRIEBEH AKCIE V ČESKOSLOVENSKU

Zuzana HASAROVÁ

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra histórie
Hodžova 1
949 01 Nitra
hasarova.zuzana@gmail.com

HASAROVÁ, Zuzana. Stalin's Birthday – Purpose, Form and Process of Event in Czechoslovakia. The article deals with the celebration of the 70th birthday J. V. Stalin in Czechoslovakia, which took place presented in December 1949. It shows the preparation for this event, the establishment and staffing of their main organizer. It describes the course and content of various celebrations planned actions and their ideological orientation. The paper analyze celebrations in the broader context of the contemporary phenomenon of – the formation the cult of personality in Czechoslovakia and also connects them with another contemporary celebratory action – Days of Czechoslovak-Soviet Friendship. It notes the time and organizational problems that were preparing mass events accompanied and examines the spread popaganda contained in this feast.

Klíčové slová: Stalin; oslava; kult osobnosti; Československo; 1949;

Keywords: Stalin; Celebration; Cult of Personality; Czechoslovakia; 1949;

Rôzne typy oslavovaných výročí, sviatkov a spomienkových slávností¹ sú obľúbeným nástrojom formovania verejnej mienky, ovplyvňovania politických postojov či spoluvytvárania želateľnej názorovej jednoty. Vďaka širokým možnostiam ich pôsobenia sú schopné zasiahnuť do rôznych rovín spoločenského života, pričom ich charakter im umožňuje robiť tak celkom prirodzene, na prvý pohľad akoby nebadane, nevtieravo. Už len označením samotného dňa za sviatočný sa mu dostáva zvláštneho významu. Je vyčlenený spomedzi bežných okamihov a budí očakávanie čohosi nevšedného, výnimočného.² Ako vymedzený,

¹ K variabilite pojmov ako sviatok, slávnosť, oslava pozri viac: MANNOVÁ, Elena. Namiesto úvodu. Slávenie transcendentna alebo oslavovanie moci? Sviatkovanie, slávnosti a oslavy očami historikov. In KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid et al. „Vyjdeme v noci vo fakľovom sprievode a rozsvietime svet.“ Integrovaný a mobilizačný význam slávností v živote spoločnosti. Bratislava: Historický ústav SAV, 2012, s. 9-17.

² Viac pozri napríklad: PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Oslavy piateho výročia vzniku slovenského štátu v nitrianskom regióne. In SYRNÝ, Marek et al. Slovenské národné

vyzdvihnutý úsek priťahuje zvýšenú pozornosť obyvateľstva a zároveň ho robí vnímavejším voči (v ňom obsiahnutým) ideám, prezentovaným názorom, postojom či myšlienkam.³

Vďaka predmetu verejných osláv – najčastejšie historickej udalosti alebo významnej osobnosti – sa môžu stať i inštrumentom na formovanie historického vedomia.⁴ V rukách totalitných režimov sa neraz formovanie premieňa na účelnú manipuláciu s obsahom a chodom dejín, ktorej cieľom je skonštruovať obraz dejín tak, aby zapadol do budovaného národného príbehu ako všeobecne akceptovateľného opisu histórie národa, spoločnosti.⁵ V snahe vytvoriť prijateľné a účel plniace rozprávanie o historickom vývoji, sledujúc jednotlivé zlomové body na časovej krivke, dochádza k zatlačaniu významu niektorých dejov a osobností či, naopak, k ich vyzdvihovaniu a k čiastočnej alebo celkovej reinterpretácii ich úloh, charakterov, významu a prínosu pre to-ktoré obdobie.

Proces krivenia dejín, ich zamlčovania a prepisovania sa týkal i Československa, ktoré po 25. februári 1948, dobovo nazývanom tiež Víťazný február, nastúpilo na cestu budovania vyše 40 rokov trvajúcej totality. Jej variabilný charakter, kolísajúci v závislosti od politického ladenia domácej, no predovšetkým moskovskej mocensko-politickej scény, odštartovalo obdobie označované ako budovateľské roky komunistického režimu. Boli charakteristické veľkými politickými procesmi, zásahmi štátu do ekonomiky krajiny a orientáciou na novú ideológiu. Dotkli sa školských osnov, pretvárali spolkový život, spúťali kultúrnu sféru a ovládli médiá. Zaplňali verejný priestor a prestúpili i kalendárom sviatkov, ktorý sa na prelome 40. a 50. rokov 20. storočia sformoval do nesmierne bohatej podoby.⁶ Okrem novooslavovaných výročí – akými sa postupne stávali už spomínaný

povstanie – Slovensko a Európa v roku 1944. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2014, s. 559. Tiež: PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Public holidays and festivities in totalitarian regimes: Case of Slovak republic 1939 – 1945. In SGEM 2016: Proceedings from 3rd International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts. Anthropology, Archeology, History, Philosophy. Vol. 1 History, Philosophy. Vienna, 6-9 April, 2016. Sofia: STEF92 Technology Ltd., 2016, s. 203-210.

³ K funkciám festivít pozri napríklad: KELLER, Jan. Nedomyšlená spoločnosť. Brno: Doplněk, 2003, s. 66-87. Všeobecne k teórii sviatkov: MAURER, Michael. Das Fest. Beiträge zu seiner Theorie und Systematik. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2004, 150 s. ROTH, Klaus (ed.). Feste, Feiern, Rituale im östlichen Europe. Studien zur sozialistischen und postsozialistischen Festkultur. Münster: Lit, 2008, 370 s. TURNER, Victor. Průběh rituálů. Brno: Computer Press, 2003, 194 s. BELL, Catherine. Ritual: Perspectives and Dimensions. Oxford: Oxford University Press, 2009, 368 s.

⁴ K problematike pozri viac: BAČOVÁ, Viera (ed.). Historická pamät a identita. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1996, s. 19. MAYER, Françoise – VAŠÍČEK, Zdeněk. Minulost a současnost, paměť a dějiny. In Soudobé dějiny, 2004, ročník 11, č. 4, s. 9-32. ŠVARÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila. O paměti, historii, vědomí a nevědomí: Současná bádání v paměťových studiích. In Dějiny – Teorie – Kritika, 2007, ročník 4, č. 2, s. 232-255. ROUSSO, Henry. K dějinám kolektivní paměti. Dějiny a paměť. Praha: CEFRES, 1997, 63 s.

⁵ HUDEK, Adam. Najpolitická veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968. Bratislava: Historický ústav SAV, Typoset print, 2010, s. 15. K procesu tvorby národného príbehu a jeho podobám po roku 1948 pozri: HUDEK, Adam. Pokus o konštruovanie marxistického národného príbehu v rokoch 1948 – 1955. In Historický časopis, 2007, ročník 55, č. 4, s. 721-738.

⁶ OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Pohyblivé svátky – Kalendáře a významná výročí let 1945 – 1960. In Dějiny a současnost, 2008, ročník 4, č. 8. Dostupné na <<http://dejiny.nln.cz/archiv/2008/8/pohyblive-svatky->>; [cit. 10. 2. 2017].

25. február či napríklad 7. november – sa vytvoril i bohatý priestor na pripomínanie si výročí spájaných s poprednými predstaviteľmi komunistických strán východného bloku či s režimom vyzdvihovanými osobnosťami, zapadajúcimi do tvoreného obrazu o socialistickej spoločnosti. Na vrchole tohto pomyselného panteónu stál až do svojej smrti v roku 1953 J. V. Stalin.

S rozvíjaním Stalinovho kultu osobnosti sa v priestore ZSSR začalo už krátko po Leninovej smrti v roku 1924.⁷ Popularita rodáka z Gori prudko vzrastala, čomu výrazne pomáhalo jeho účelové vykresľovanie ako hrdinu revolúcie z roku 1917. Takýto obraz, šírený rozmanitými kanálmi – prostredníctvom novinových článkov, kníh, poézie alebo vztyčovaním sôch v nadživotnej veľkosti –, mal vyvolávať dojem pokračovateľa Leninom začatého „revolučného diela“. K prívlastku nasledovníka sa neskôr „nabaľovali“ i ďalšie pripisované zásluhy. Popularita, hojne živená propagandou a prezentujúca nehynúci portrét hrdinu zobrazovaného v kruhu jednoduchých ľudí, mu postupne vtlačala charakteristiky Stalina – robotníka, Stalina – roľníka, Stalina – priateľa sovietskych detí a mládeže, Stalina – záchrancu socialistickej myšlienky navzdory nepriateľským činom kapitalistických elementov atď. Koniec druhej svetovej vojny a s ním spojená podoba oslobodzovania Európy navyše dovoľovala, aby sa z jeho tradičného zobrazenia – ako obyčajného človeka neobyčajného ducha, odetého v civilnom oblečení a fajčiaceho neodmysliteľnú fajku – stal rozhodný „generalissimus“ – osloboditeľ.⁸

Ani Československu nebol fenomén preukazovania úcty výnimočným osobám nijako cudzí. Na domácej pôde však išlo zväčša o historickú tradíciu uctievania si tzv. národných hrdinov, prirodzene spojenú s posilňovaním národnej identity a štátnosti, resp. o skladanie počt politickým vodcom v blondelovskom zmysle. Situácia, ktorú zrodili februárové udalosti v r. 1948, sem však zasadila akéhosi cudzieho, „dovozového“ hrdinu. Osobne nebol s územím republiky spätý ani nacionálne, ani ako osobnosť priamo pôsobiaca na jej politickej scéne, prípadne v iných oblastiach verejného života. Jeho sláva – a s tým spojená určitá obľuba – na konci druhej svetovej vojny rapídne narástla; dialo sa tak naprieč nemalou časťou Európy a pod vplyvom výnimočných udalostí, ktoré so sebou vojnový konflikt svetového rozmeru priniesol.⁹ No i keď sa stal obraz generalissima všeobecne uznávaným a vo väčšej či menšej miere sa tešil úcte, od zavedenia kultového správania v krajinách sovietskeho vplyvu to malo stále ďaleko. Na druhej strane jeho vytvorenie bolo nanajvýš žiaduce, a to najmä v prípade, keď sa mala stať konkrétna osoba ústrednou postavou politického mýtu.¹⁰

⁷ K problematike kultu osobnosti pozri napríklad: RANDÁK, Jan. Kult osobnosti. Úvaha nad jeho vymezením a miestom v politických vyprávěních a mýtech. In RANDÁK, Jan (ed.). Kult osobnosti. Praha: ČVUT, 2007, s. 5-19.

⁸ PHILLIPS, Steve. Stalinist Russia. Heinemann, 2000, s. 122-123.

⁹ HASAROVÁ, Zuzana. Nový sviatok v kalendári komunistického režimu: K formovaniu osláv československo-sovietskeho vzťahu na konci 40. rokov 20. storočia. In Studia Historica Nitriensia, 2016, ročník 20, č. 1, s. 158.

¹⁰ Viac k politickým mýtom pozri: FLOOD, Christopher G. Political Myth: A Theoretical Introduction. London: Garland, 1996, s. 44. SVILIČIĆ, Nikša – MALDINI, Pero. Political Myths and Totalitarianism: An Anthropological Analysis of Their Casual Interrelationship. In Collegium Antropologicum, 2014, ročník 38, č. 2, s. 729.

Budovanie kultu osobnosti v sebe tradične zahŕňa rozmanitú škálu praktík, ktorých cieľom je osvojenie si účelovo tvoreného a prezentovaného obrazu o určitej osobnosti širokou verejnosťou. K popularizačným nástrojom patria okrem už zmieňovanej literárnej či umeleckej tvorby i zásahy do kultúrnej a výchovno-vzdelávacej sféry, ale aj slávenie rôznych sviatkov a významných výročí. Z hľadiska symboliky sa do popredia dostávajú najmä tie z nich, ktoré sú numericky zakončené päťkou alebo nulou, teda všetky okrúhle medzníky. Jeden takýto sa dotkol i osoby Stalina v roku 1949 a – ako krajiny spútanej mocenským vplyvom Moskvy – aj Československa.

Oslavy údajnej Stalinovej sedemdesiatky¹¹ boli veľmi úzko prepojené s ďalšou popularizačnou akciou – s Dňami československo-sovietskeho priateľstva (ďalej DČSP; Dni). Ich rodiaci sa koncept, spočiatku nazývaný „10 dní československo-sovietskeho priateľstva“¹², ráta od konca augusta 1949 s oslavami generalissimovho jubilea ako honosným vyvrcholením osláv Dní. Spojenie oboch do jedného na seba nadväzujúceho celku so sebou prinieslo určité organizačné i ideové benefity, ktoré mali recipročný charakter. Priame zahrnutie osláv Stalinovej osoby

¹¹ Pri Stalinovom mene sa už tradične uvádzajú dva rozličné dátumy jeho narodenia. Napriek tomu, že on sám od istého času kládol počiatok svojho života k 21. decembru 1897 (podľa juliánskeho kalendára 9. decembra), historici sa dnes prikláňajú skôr k tvrdeniu, že bol v skutočnosti o rok starší – narodil sa 18. decembra 1878 (podľa juliánskeho kalendára 6. decembra). Aj keď existujú dôkazy podporujúce ich presvedčenie, nie je celkom jasné, za akých okolností a prečo k spomínanému posunu došlo. Kým niektorí odborníci sa príčinami tejto nezrovnalosti vôbec nezaoberajú (napríklad YEKELCHYK, Serhy. *Stalin's Citizens: Everyday Politics in the Wake of Total War*. Oxford: Oxford University Press, 2014, nečíslované. Dostupné na internete: <https://books.google.sk/books?id=QsgOBAAAQBAJ&pg=PT50&dq=stalin+born&hl=sk&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=stalin%20born&f=false>; [cit. 16. 2. 2017]), iní prichádzajú s rozličnými interpretáciami. H. Kuromyia tvrdí, že Stalin sa chcel jednoducho len urobiť mladším, ako v skutočnosti bol (KUROMYIA, Hiroaki. *Stalin. Profiles of Power*. New York: Routledge, 2013, s. 1). M. Kun spomína, že k zmene dátumu narodenia došlo niekedy okolo 15. decembra 1925. Vtedy mal byť Stalinovi ukázaný jeho práve dokončený životopis od I. Tovstucha, ktorý sa mu však nepozdával, a tak v ňom urobil niekoľko „úprav“ (KUN, Miklós. *Stalin: An Unknown Portrait*. Budapest: Central European University, 2003, s. 8-9). E. Radzinsky sa domnieva, že skutočným dôvodom pre túto zmenu bol fakt, že Stalin chcel svoje okrúhle 50. narodeniny osláviť až v čase, keď vo svojich rukách držal absolútnu moc, preto potreboval svoje oslavy o rok odsunúť (RADZINSKY, Edvard. *Stalin. The First In-depth Biography Based in Explosive New Documents from Russia's Secret Archives*. Anchor Books, 1996, s. 20). Na Radzinského sa odvoláva aj P. Boobbyer, ktorý však opäť ostáva len pri konštatovaní, že hoci sa uvádzajú dva rozdielne dátumy narodenia, jestvujúce dôkazy skôr svedčia v prospech toho skoršieho z nich – roku 1878 (BOOBYER, Philip. *The Stalin Era*. New York: Routledge, 2012, s. 100). Viac pozri napríklad: CHLEVŇUK, Oleg V. *Stalin. Nový životopis*. Praha: Paseka, 2016, 496 s.; MONTEFIORE, Simon Sebag. *Young Stalin*. London: Hachette, 2010, 480 s.; MONTEFIORE, Simon Sebag. *Stalin. The Court of the Red Tsar*. London: Hachette, 2010, 820 s.; RUMAN, Ladislav. *Obrazy zo sovietskeho Ruska a Sovietskeho zväzu (1917 - 1945)*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2016, s. 158.

¹² Tento názov sa v oficiálnych materiáloch vyskytoval až do 22. augusta 1949, o tri dni nato je už pre akciu zavedené pomenovanie DČSP. K tejto zmene došlo bez akéhokoľvek bližšieho vysvetlenia organizátorov. Viac pozri: HASAROVÁ, ref. 9, s. 135-160. Národní archiv České republiky (ďalej NAČR), Ústřední akční výbor Národní fronty (ďalej ÚAV NF) 1948 - 1955, kartón (ďalej k.) 23. Zápis z porady o „Dnech československo-sovětského přátelství“ (nečíslovaný rozsah strán; datované 25. 9. 1949).

pod DČSP umožnilo skĺbiť budovanie kultu osobnosti Stalina v Československu s budovaním kultu celého ZSSR. DČSP už nemali byť len oslavou údajne oddávna tvoreného a – podľa Sovietmi preferovaného chápania svetových dejín – históriou predurčeného vzťahu medzi oboma krajinami. Do popredia sa dostala osoba „generalissima“ Stalina ako hýbateľa udalostí či priam dejín, ako človeka, ktorému sa podarilo zavŕšiť spojenecký akt medzi ČSR a ZSSR a priviesť tak ďalšiu z krajín na „správnu“ cestu – cestu budovania socializmu.

Na organizačnej báze bola myšlienka prepojenia osláv Stalinovej sedemdesiatky s oslavami Dní podporená vznikom tzv. „vládnej komisie na prípravu osláv 70. narodenín J. V. Stalina“ (ďalej vládna komisia). Ustanovená bola uznesením vlády zo dňa 27. septembra 1949, a to s cieľom koordinácie akcií usporiadaných pri príležitosti DČSP a narodenín „generalissima Stalina“.¹³ V oficiálnych správach však nachádzame istý časový nepomer. Podľa správy sekretariátu vládnej komisie sa prvá schôdza konala už 25. septembra, teda ešte dva dni pred jej oficiálnym vznikom. Je preto celkom možné, že komisia skutočne vznikla skôr, a to práve vďaka činnosti niektorej z mimovládnych inštitúcií, pričom neskoršie vládne nariadenie predstavovalo len oficiálne odobrenie jej činnosti.¹⁴ Keďže i dokumenty z dielne Zväzu československo-sovietskeho priateľstva (ďalej ZČSP) o spolupráci s vládnuou komisiou o konkrétnom dátume jej vzniku mlčia¹⁵, je potrebné uspokojiť sa s kladením jej počiatkov na koniec septembra, teda niekedy k dátumom okolo 25. – 27. septembra.

Zatiaľ čo pri snahe o presnejšie datovanie vzniku si pramene protirečia, v otázke jej členov panuje zhoda. Na čele stál minister informácií a osvetly Václav Kopecký, ďalšími členmi boli Alexej Čepička a Zdeněk Nejedlý. V koordináčnom výbore zasadali námestník predsedu vlády Viliam Široký, minister dopravy Alois Petr, počas neprítomnosti zastúpený svojim námestníkom Karolom Bezkom, minister techniky Emanuel Šlechta, minister sociálnej starostlivosti Evžen Erban, námestník ministra vnútra E. Polák či námestník ministra národnej obrany Jaroslav Procházka. Za mimovládne organizácie boli prítomní Václav Cipro (Ústredná rada odborov), tajomník ÚAV NF Jan Felcman, generálny tajomník ZČSP Jan Sládek, Václav David (poslanec Národného zhromaždenia), Štefan Rais (kancelária prezidenta republiky) a Josef Krosnář ako námestník primátora hlavného mesta Prahy.¹⁶

Od okamihu vzniku vládnej komisie sa zároveň aj samotnému ZČSP – ako hlavnému organizátorovi DČSP – dostáva nemalej pomoci. ZČSP, ktorého

¹³ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o prvé schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, s. 1.

¹⁴ NA ČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zpráva sekretariátu vládní komise pro koordinace oslav 70. narozenin J. V. Stalina, s. 1-2.

¹⁵ Prvýkrát jej existenciu reflektujú až na svojom októbrovom zasadaní. NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 69. Ze zasedání přípravních výborů ke Dnům čs.-sov. přátelství, s. 1. Tiež: NAČR, f. ÚV KSC 1945 – 1989, Oddělení kulturně-propagační a ideologické, ar. j. 93, zv. 2. Organizační záležitosti Svazu k akci Dnů čsp. 1949, s. 1-2.

¹⁶ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o prvé schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, s. 1-4. Tiež: NA ČR, ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zpráva sekretariátu vládní komise pro koordinace oslav 70. narozenin J. V. Stalina, s. 1, s. 3-4.

prípravy na podujatie boli sprevádzané určitými koncepčnými problémami i časovým sklzom¹⁷, sa od tohto momentu mohol oprieť o postupy a návody vládnej komisie, ktorá sa netajila tým, že v prípade akýchkoľvek nejasností sa hodlá „inšpirovať“ postupmi a krokmi ostatných krajín, ktoré sa do osláv Stalinových narodenín zapojili.¹⁸ Zároveň sa začali prelínať akcie vyhlásené k DČSP a akcie prislúchajúce oslavám Stalinovej sedemdesiatky, čo umožnilo prerozdelenie časti kompetencií a úloh medzi oboma organizačnými subjektmi. A to až do tej miery, že v istých okamihoch je len ťažko rozlíšiteľné, kto bol hlavným organizátorom a garantom toho-ktorého podujatia.

Dobové archívne materiály svedčia o tom, že oba organizátorské celky sa po celý čas príprav schádzali oddelene a každý z nich prerokovával otázky v rámci svojich kompetencií a záujmov.¹⁹ Na počiatku ich koexistencie to však nebolo úplne jasné, pretože už veľmi skoro sa začalo ukazovať, že ak má byť docieľená ideová prepojenosť a organizačná nadväznosť oboch podujatí, bude potrebná určitá miera vzájomnej kooperácie. Tá bola v istom rozsahu zabezpečovaná prostredníctvom korešpondencie, ale najmä cez vydávané obežníky, zápisy z porád a informačné správy oboch jednotiek. Nie je celkom možné vylúčiť ani osobné stretnutia medzi niektorými členmi s cieľom poskytnutia si informácií o stave príprav a o ďalších postupoch, no ak aj takéto schôdzky prebehli, archívne pramene sa o nich nezmieňujú. Z preskúmaných dokumentov sa nedá jednoznačne potvrdiť – ale ani vyvrátiť –, že existoval aj iný spôsob komunikácie. Vrcholné prepojenie medzi oboma – KSC – taktiež priamo nevytvorilo priestor na diskusiu o záležitostiach DČSP alebo Stalinovej sedemdesiatky. Na žiadnej z celoštátnych porád KSC sa fenoménu osláv nevenovala hlbšia pozornosť.

I keď niektoré z podujatí, ktoré mali prezentovať ZSSR a Stalina v tom najlepšom možnom svetle, sa v otázke kompetencií organizátorov zlievali do ťažko odlíšiteľnej masy, existovalo nemálo tých, pri ktorých niet pochýb, že svojím zameraním a rázom boli adresované práve jubileu Stalina a s oslavami pôvodnej myšlienky DČSP nemali nič spoločné. Sem môžeme rozhodne zaradiť akciu darov putujúcich z Československa do ZSSR, podpisovú akciu – tzv. zdravicu, polozenie základného kameňa k budúcemu Stalinovmu pomníku a niekoľko menších podujatí, akými boli napríklad slávnostné večery, semináre a tematické prednášky.

Posledné zo spomínaných boli v danom roku realizované najmä vďaka Rade československých žien (ďalej Rada žien), ktorá podľa dobových zdrojov usporiadala až 14 000 besied na tému „Čo dáva Stalinovo učenie ženám“ s účasťou

¹⁷ Viac pozri: HASAROVÁ, ref. 9, s. 148-153.

¹⁸ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o prvé schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, s. 1.

¹⁹ Kým pri schôdzach prípravných výborov DČSP je problematickejšie zistiť, koľko stretnutí sa presne uskutočnilo, v prípade vládnej komisie sú všetky z nich doložené správami štvorčlenného sekretariátu (zloženého zo zástupcov Úradu predsedníctva vlády, generálneho sekretariátu ÚAV NF, sekretariátu ÚRO a ministerstva informácií a osvedy), a tak je číslo záverečnej správy o činnosti vládnej komisie – 13 schůdzí v období od 25. septembra do 21. decembra – dobre verifikovateľné. NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zpráva sekretariátu vládní komise pro koordinace oslav 70. narozenin J. V. Stalina, s. 1.

dvoch miliónov matiek a pracujúcich.²⁰ Referentky besied boli najprv starostlivo zaškolené. Prešli nácvikom správneho výberu a interpretácie textov, ktoré následne pretlmočili svojim poslucháčkam. Vopred sa prebral aj okruh otázok, ktoré mohli počas otvorenej diskusie zaznieť, a možnosti, ktorými sa na ne malo odpovedať.²¹ Atmosféra besied nemohla byť z dôvodu zvolenej témy o nič menej slávnostná než v prípade iných podujatí na preukázanie úcty a na oslavu Stalina. Miestnosti boli „dôstojne a náležite“²² vyzdobené, medzi hovoreným slovom vystupovali krojované ženy, recitujúce deti, znela štátna hymna a hymna ZSSR. Pri tejto príležitosti bol vydaný aj zborník v náklade 20 000 kusov v českom a 3 000 kusov v ruskom jazyku, ktorý „tlmočil lásku, úctu a vdácnosť našich žien k súdruhovi Stalinovi a ZSSR“²³. Po jeho distribúcii do knižníc dostali miestni zamestnanci príkaz, aby na jeho existenciu upozorňovali prichádzajúcich čitateľov, najmä ženy.²⁴

Rada žien, podobne ako Národný front žien – druhá z dvoch strešných organizácií ženských hnutí a spolkov v pofebruárovom Československu –, vyvíjala podobné aktivity aj mimo jubilejných akcií. No akékoľvek oslavy, sviatky a slávnosti boli typické kumuláciou úsilia a zároveň sebareprezentáciou združenia a jeho cieľov. Tie sa v súlade s dobovým trendom v ČSR a pohľadom na miesto ženy v spoločnosti týkali najmä štyroch požiadaviek: umožniť ženám väčšiu verejnú angažovanosť, presadiť rovnoprávnosť žien pomocou právnych úprav, zlepšiť starostlivosť o matku a dieťa²⁵, prácu v domácnosti a s ňou spojenú starostlivosť o dieťa riešiť v celospoločenskom kontexte.²⁶ Tieto nároky čiastočne vychádzali zo stranou prezentovanej snahy o rovné postavenie v rodine, v zamestnaní a vo verejnej činnosti bez ohľadu na pohlavie.²⁷ Štátom vykazované úsilie o rodovú rovnosť ale do veľkej miery vyplývalo z hospodársko-ekonomických príčin – z nedostatku pracovných síl po skončení druhej svetovej vojny²⁸, ktoré bolo

²⁰ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 67. Besedy o Stalinovi (nečíslované).

²¹ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zapojení všech složek Národní fronty do velkolepých oslav! (nečíslované).

²² NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zapojení všech složek Národní fronty do velkolepých oslav! (nečíslované).

²³ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zapojení všech složek Národní fronty do velkolepých oslav! (nečíslované).

²⁴ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 69. Zpráva, s. 8.

²⁵ PETIŠKOVÁ, Tereza. Československý socialistický realismus 1948 – 1958. Praha: Gallery, 2002, s. 7.

²⁶ UHROVÁ, Eva. Národní fronta žen a Rada československých žen – dva proudy ženského hnutí v českých zemích a jejich zájem o sociální a právní postavení žen. In KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (eds.). Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Svazek IV. Praha: Dokořán, 2005, s. 88.

²⁷ Realita však bola mnohokrát úplne odlišná – zrovnoprávnenie sa nedarilo zavádzať na pracovnom trhu, účasť žien na politickom živote bola v danej dobe umelo zabezpečovaná kvótami, ktoré ale taktiež nedokazovali úmysel dosiahnuť rovnoprávne zastúpenie mužov a žien, rovnako ako to nedokazovala ani ich často len formálna moc bez reálneho vplyvu na politické rozhodnutia. BITUŠÍKOVÁ, Alexandra. (In)Visible Women in Political Life in Slovakia. In Sociologický časopis, 2005, ročník 41, č. 6, s. 1006.

²⁸ Po februári 1948 sa zvyšovali nároky na množstvo pracovnej sily najmä v ťažkom priemysle. Viac o percentuálnom zastúpení žien v ňom: KAPLAN, Karel. Sociální souvislosti krizí komunistického režimu 1953 – 1957 a 1968 – 1975. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993, s. 11.

potrebné čo najrýchlejšie nahradiť, a to hoc aj pracovnou silou ženského pohlavia; svoje korene malo i v pokusoch o naplnenie ideologických konceptov prerodu jednotlivca do novej, socialistickej podoby.²⁹ Obraz ženy v komunistickej predstave akoby v sebe spájali tri základné symbolické podoby – žena ako matka a manželka, žena ako zamestnankyňa a žena ako uvedomelá občianka, pričom každá z tejto trojice sa vyznačovala typickými charakterovými črtami a každá z nich mala pridelenú vlastnú úlohu, k splneniu ktorej svojimi aktivitami smerovala. Plnením si všetkých troch rolí naraz sa žena mala vyrovnáť mužovi a vďaka svojej vlastnej aktivite a práci tak dosiahnuť lepšie postavenie v spoločnosti.

Práve pracovné nasadenie bolo v dobovom ponímaní alfou a omegou v procese zrovnoprávňovania a budovania spoločnosti na princípe rodovej rovnosti. Podľa ideológie bol jednou z podmienok nadobudnutia rovného postavenia muža a ženy ich spoločný podiel na produktívnej práci, teda získanie zamestnania a s ním následne spojená ekonomická samostatnosť, nezávislosť. Nebola to však len „obyčajná“ práca, ale práca „budovateľská“. Tento termín z prelomu 40. a 50. rokov 20. storočia bol dávaný do súvisu s ubránením a udržaním mieru – slova často skloňovaného v dobovom slovníku režimu. Vychádzalo sa z hesla „Kto nepracuje, je príživníkom“, odrážajúceho hospodársko-ekonomickú realitu povojnového sveta, keď priemyselná výroba v ČSR klesla na polovicu v porovnaní s dobami pred druhej svetovej vojny. Snaha pozdvihnúť neutešený stav krajiny a v lepšom prípade ho i dostať na vyššiu úroveň, než v akom sa nachádzal pred celosvetovým konfliktom, kráčala bok po boku so zámerom využiť všetky dostupné pracovné sily, nevynímajúc tú ženskú, a to aj v tých odvetviach, do ktorých dovtedy ženy nemali prístup. Atypické pozície obsadzované ženami mali len podčiarkovať ich schopnosť vyrovnáť sa v akomkoľvek zamestnaní mužovi. Z toho dôvodu sa objavujú propagačné letáky a plagáty v hlavnej úlohe so ženou – traktoristkou, ženou za volantom mestskej hromadnej prepravy či ženou – sústružníčkou.³⁰ Plánované obsadzovanie netradičných postov nežnejším pohlavím sa potom prezentovalo ako novátorský prístup k ženskej problematike a zároveň ako príspevok žien k udržaniu trvalého mieru prostredníctvom posilnenia hospodárskej stability krajiny a sveta. Strana preto vyvíjala širokú presvedčovaciu kampaň o nutnosti nástupu žien do zamestnania. Pomáhať v tom mali všetky agitačné prostriedky, ktoré by dokázali cieľovú skupinu nadchnúť pre ideu lepšej budúcnosti v socialistickej spoločnosti. Do tzv. budovateľských plánov kolektívov sa tak dostali aj záväzky týkajúce sa náboru nežnejšieho pohlavia do vybraných profesií. V hlavnej miere boli agitačným kampaniam vystavované ženy v domácnosti, v ktorých systém videl najväčšie ľudské rezervy pre svoje

²⁹ O mieste ženy v ideológii komunizmu a v spoločnosti v 20. a 30. rokoch: BUREŠOVÁ, Jana. Reflexe společenského postavení žen v komunistické ideologii a politice ve 20. a 30. letech 20. století v Československu. In KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (eds.). *Komunismus a radikální socialismus v Československu*. Svazek II. Praha: Dokořán, 2004, s. 41-62.

³⁰ Viac: BÍLEK, Petr. „Plakaly spolu, plakaly radostně a hrdě.“ Emblematické redukce mateřství v ideologizovaném prostoru české poúnorové kultury. In HANÁKOVÁ, Petra – HECZKOVÁ, Libuše – KALIVODOVÁ, Eva (eds.). *V bludném kruhu. Mateřství a vychovatelství jako paradox modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 249-260.

ekonomické zámery.³¹ Ideál „pokrokovej“ ženy však popritom i ďalej kládol dôraz na zachovanie ženskosti, ušľachtlosti a na rozvíjanie materského poslania.

Mnohé ženy teda na svojom prednáškovom turné nerobili nič iné, len predstavovali širokej verejnosti novoutvorený model socialistickej ženy a zároveň posilňovali prebiehajúci nábor do nových odvetví na trhu práce. Osobnejší charakter náboru než články v novinách alebo plagáty vyvesené na nástenkách umožňoval poskytnúť aj ďalšie (nemenej dôležité) informácie, ktoré s novým životným trendom bezprostredne súviseli. Odpovede na otázky týkajúce sa zabezpečenia najmenších detí v čase pracovnej služby ich matiek či aspoň čiastočného kompenzovania niektorých produktov domácej práce štátom dostali hneď jasnejšiu podobu. Nad potomkami postupne preberala patronát sieť jasli, materských škôl a družín³², otázka teplých jedál sa začala riešiť prostredníctvom verejného stravovania všetkých členov rodiny pracujúcich párov.³³

Schopnosť jasne, dobre, včas a hlavne presvedčivo vykresliť ponúkaný obraz socialistickej ženy so všetkými jeho benefitmi vyžadovala sústredenú činnosť dôveryhodného agitátora. Zrejme aj preto sa v hodnotiacich správach naprieč celou krajinou nachádzajú početné zmienky práve o besedách Rady žien s vysoko pozitívnym ocenením ich aktivity a dosiahnutých výsledkov. Primárne tak nemuselo ísť o radosť z ďalšej vydarenej akcie DČSP, ale o potešujúcu cifru predstavujúcu počet účastníčok diskusných stretnutí, ktoré boli Radou žien v páľčivých otázkach ich ďalšieho postavenia preškolené. Ich aktivitu dopĺňalo aj následné vydanie publikácie „Ženy hovoria o Stalinovi“, kde boli hlavné myšlienky z prednáškovej činnosti položené na papier a umožnili tak i ženám, ktoré sa z nejakého dôvodu na diskusiách nezúčastnili, oboznámiť sa s hlavnými tézami k nastolenému problému. Rozvinutiu adorácie okolo Stalinovej osobnosti slúžila i špeciálne pripravená časť prednášky prezentujúca predstavu o vodcovom nadmieru rozvinutom záujme o riešenie „ženskej otázky“ a prínos jeho myšlienok k danej téme.³⁴

Podobne sa do osláv zapojili aj ďalšie z organizácií NF. Československá obec sokolská usporiadala slávnostné členské schôdze a divadelné predstavenia³⁵, Československý Červený kríž zase prednášky o Stalinovi, o úlohách Červeného kríža a zdravotníctve v ZSSR; vykonával tiež zdravotný dohľad nad všetkými väčšími zhromaždeniami.³⁶ Zväz československého hasičstva pripravil slávnostné

³¹ BAUEROVÁ, Jana - JANČOVIČOVÁ, Jolana. Postavení žen a rodin v ČSSR. In Sociologický časopis, 1983, ročník 19, č. 2, s. 226.

³² Aj keď existovala možnosť umiestniť dieťa počas pracovnej zmeny matky do podobného zariadenia, kapacity v jasliach a materských školách neboli dostačujúce. Priepestné rozdiely boli najmä pri porovnaní voľných miest na dedinách a v mestách, ale i pri porovnávaní jednotlivých oblastí republiky. Do znevýhodneného postavenia sa dostávali aj deti matiek s vyššou kvalifikáciou. U tých sa automaticky predpokladalo lepšie sociálne zabezpečenie, v dôsledku čoho boli uprednostnené deti zo sociálne slabších rodín. SVOREŇOVÁ-KIRÁLYOVÁ, Blanka. Žena 20. stoloetí ve světě práce. Praha: Práce, 1968, s. 86-90.

³³ ČERMÁKOVÁ, Hana - NAVAROVÁ, Marie. Ženy a transformační procesy československé společnosti: zpráva z výzkumu. In Sociologický časopis, 1991, ročník 27, č. 2, s. 211-212.

³⁴ Rudé právo, 13. 11. 1949, s. 1. Ženy hovoří o Stalinovi.

³⁵ NAČR, f. ÚAV NF 1948 - 1955, k. 21. Akční výbory NF v přípravách na oslavy generalissima Stalina! (nečíslované).

³⁶ NAČR, f. ÚAV NF 1948 - 1955, k 19. Všem akčním výborům Národní fronty! (nečíslované).

schôdze a zapojil sa do akcie darovania kníh sovietskych autorov knižniciam.³⁷ Slávnostnými schôdzami oslávil Stalinove narodeniny aj Zväz bojovníkov za slobodu³⁸, Jednotný zväz českých poľnohospodárov sa zapojil besedami o Stalinovi i rozhovormi a diskusiami s poľnohospodármi, ktorí boli prítomní v delegácii do ZSSR.³⁹ Socialistický zväz mládeže usporiadal v 12 000 vlastných odbočkách školenie o Stalinovej osobe pre 350 000 poslucháčov.⁴⁰

Už 2. novembra, teda v deň oficiálneho začiatku DČSP, sa začalo aj s podpisovou akciou k Stalinovým narodeninám – s tzv. zdravicou. Prvýkrát bola akcia podpisovej zdravice navrhnutá na úvodnom zasadnutí vládnej komisie v septembri 1949. Hlavnou interpretáciou myšlienky akcie presadzovanej zhora bolo poskytnúť príležitosť československému ľudu vyjadriť svoj vzťah k Stalinovi.⁴¹ Z toho vyplynulo rozhodnutie, že akcia mala prebehnúť v závodoch, na dedinách aj v mestách, v úradoch, vo všetkých organizáciách a podnikoch, skrátka mala podchytiť čo najpočetnejšiu časť obyvateľstva.⁴² „Vyjadrenie vzťahu ľuďom“ však negovalo hneď ďalšie rozhodnutie – text zdravice mal byť vopred vypracovaný, jeho autorom sa mal stať vtedajší predseda ZČSP Jan Drda a obsah bol následne vládnej komisii predložený na schválenie, resp. pripomienkovanie, čo ešte ďalej zvýrazňovalo tendenciu nenechať nič na náhodu a už vôbec nie na „ľud“. So znením boli neskôr občania oboznámení prostredníctvom vyvesených plagátov. Tento postup mal najmä šetriť čas s predčítaním zakaždým, keď sa pristúpilo k zbieraniu podpisov.⁴³ Samotné podpisovanie hárkov bolo na obecnej úrovni realizované NV, v podnikoch ÚRO alebo závodnými radami.

Na rozdiel od mnohých ďalších, pozdravné blahoželanie nebolo pre Československo úplnou novinkou. V podobnom duchu sa niesla aj akcia z roku 1937, na základe ktorej sa vopred vedelo, akým problémom treba predísť a ktoré organizačné záležitosti tentoraz posilniť.⁴⁴ Napríklad zo skúseností spred 12 rokov sa vyvodzovalo, že na podpisovanie bude potrebné veľké množstvo papiera, čo sa naposledy ukázalo ako slabší článok celého podujatia. Preto ZČSP zriadil zvláštnu komisiu pre prípravu podpisových hárkov, ktoré následne vytvorili „zlatú knihu československo-sovietskeho priateľstva“⁴⁵.

³⁷ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zapojení všech složek Národní fronty do velkolepých oslav! (nečíslované).

³⁸ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Schůze vládní komise pro koordinaci oslav, s. 1.

³⁹ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zapojení všech složek Národní fronty do velkolepých oslav! (nečíslované). Tiež: NA ČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o 5. schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané 25. 10. 1949, s. 5.

⁴⁰ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zpráva sekretariátu vládní komise pro koordinace oslav 70. narozenin J. V. Stalina, s. 9.

⁴¹ NA ČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Oslavy J. V. Stalina 1949.

⁴² NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o prvé schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, s. 3.

⁴³ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o prvé schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, s. 8.

⁴⁴ NA ČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o prvé schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, s. 5.

⁴⁵ NA ČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zpráva sekretariátu vládní komise, s. 6.

V prípade NV sa počítalo so začatím podpisovej akcie 2. novembra, kým v podnikoch mala byť akcia spojená s oslavami 7. novembra a k podpisovaniu malo prísť na slávnostných schôdzach organizovaných na počesť výročia VOSR.⁴⁶ Rozmer „spontánneho vyjadrenia lásky a oddanosti k ZSSR“⁴⁷ bol taktiež vopred dohodnutý. Na začiatku októbra sekretariát vládnej komisie prepočítal, že na podpisovú akciu bude potrebné poskytnúť 120 000 podpisových hárkov, z toho 85 000 s českým a 35 000 so slovenským textom.⁴⁸ Trvanie podpisovej akcie bolo ďalej presne časovo vymedzené, a to od 2. do 10. novembra.⁴⁹ Do 27. novembra mali byť podpisové knihy zaslané z okresov na ÚAV NF. „Vyjadriť svoj vzťah k Stalinovi“ malo 8 miliónov pracujúcich, seniorov a detí zo škôl⁵⁰, následne mali byť všetky hárky zviazané do približne 260 kníh. Okrem okresov a veľkých miest, ktorým bolo pridelených hneď niekoľko kníh, mali mať samostatné knihy podpisov aj niektoré podniky, ale tiež vláda a Národné zhromaždenie.⁵¹ Podoba textu, ako aj počet podpisov boli teda vopred dané, naplánované.

Pri takomto rigidnom spôsobe gratulácie Československa Stalinovi existoval prakticky len jeden spôsob, ako dať ľuďom možnosť prejať skutočné pocity. Téma, že zdravica má odzrkadľovať aj ľudovú tvorivosť, umožnila obciam, závodom a školám dozdobiť podpísané hárky kresbami, maľbami, pečatami atď. Istú dobu sa zvažovalo, že v rámci autenticity by nemali byť kladené iniciatívnym jednotlivcom žiadne prekážky a pokiaľ chcú, môžu k textu pripojiť osobný odkaz.⁵² Proti tejto tendencii však rázne vystúpil generálny tajomník ZČSP Sládek. Zachované dokumenty hovoria, že sa obával, aby sa pripájaním vlastných pozdravov podpisová akcia nerozrástla do nežiaducich rozmerov.⁵³ Tu je však otázne, či išlo skutočne len o obavu zo spotrebovania väčšieho množstva hárkov papiera, alebo aj z prípadného narušenia vopred vytýčeného časového harmonogramu. Z hľadiska prípravy celej akcie – starostlivý výber a kontrola textu tak, aby plnil isté kritériá a vysielal jasné posolstvo smerom navonok k ZSSR i do radov československej spoločnosti, redigovanie textu a následne starostlivo naplánované „zbieranie“ reprezentatívneho počtu podpisov – sa skôr zdá, že mohli vzniknúť pochybnosti o samotnom tóne odkazov, ktoré by do zdravice boli prípadne vpišované. Dni ČSP, akcia prvýkrát usporiadaná na území Československa v takom veľkom meradle (z hľadiska časového, resp. z hľadiska zapojenia jednotlivých zložiek spoločnosti, ale aj výpočtom podujatí a ich rozmanitým charakterom), boli určite pod drobnohľadom vedúcich vládnych štruktúr, Moskvy, ale doza-

⁴⁶ NA ČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o prvé schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, s. 5.

⁴⁷ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 21. Podpisová akce k Dnům ČSSP, s. 2.

⁴⁸ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 21. Věc: Podpisová akce k Dnům ČSSP, s. 3.

⁴⁹ NA ČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o druhé schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané dne 4. října 1949, s. 11.

⁵⁰ NA ČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zpráva sekretariátu vládní komise, s. 5.

⁵¹ NA ČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o druhé schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané dne 4. října 1949, s. 12.

⁵² NA ČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o druhé schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané dne 4. října 1949, s. 10.

⁵³ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o druhé schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané dne 4. října 1949, s. 12.

ista i tajnej služby a preto je pochopiteľná snaha o čo najhladší priebeh celého podujatia. Osobné odkazy či iné zásahy jednotlivcov, možno nie vždy v zhode s nastoleným politickým kurzom a jeho ideovou líniou, by mohli značne narušiť bezproblémový chod Dní a vrhnúť na celú akciu nelichotivé svetlo.

V súvislosti so zdravicou sa objavilo aj niekoľko ďalších sporných bodov, ktoré sa dostali aj do zápisov zo stretnutí komisie. Pri porovnávaní materiálu zo zasadaní orgánov ZČSP je to celkom nezvyčajný jav. Dá sa pripísať aj inému spôsobu vedenia záznamov z porád a rozhodne ich väčšej detailnosti. Tak napríklad sú zachytené konflikty o spôsobe zberu podpisov: zatiaľ čo odbory sa zaviazali akciu zrealizovať v závodoch jednotne do novembrového výročia VOSR, pre obce prichádzali do úvahy dva návrhy. Išlo o vystavenie hárkov a voľný prístup k nim na MNV alebo o aktívnejší spôsob zbierania podpisov – prostredníctvom dvojíc, ktoré by s podpisovými hárkami navštevovali občanov priamo doma. Nakoniec sa komisia uzniesla na tom, že podpisy budú zbierať dvojice „zostavené z najdôstojnejších ľudí“⁵⁴. Sekretariát ďalej riešil otázku financovania výdavkov spojených so zdravicami a dospel k záveru, že všetky náklady preplatí ministerstvo informácií. S týmto opatrením nesúhlasil minister Kopecký a navrhol, aby ministerstvo financií schválilo sumu, ktorá bude zaslaná priamo na štátny účet ÚAV NF.⁵⁵ Predložený prvotný návrh textu zdravice z pera Jána Drdu bol komisiou ihneď označený za nevyhovujúci. Požadovalo sa celkové skrátenie a zhustenie textu, nespokojnosť panovala aj s politickým hľadiskom niektorých pasáží.⁵⁶

K samotnému podpisovaniu malo dochádzať aj prostredníctvom vybraných dvojíc v jednotlivých zložkách NF pri príležitosti slávnostných schôdzí či akcií ku DČSP, podobne ako v závodoch nad 50 zamestnancov.⁵⁷ Spočiatku zvažované zapojenie armády do podpisovej akcie sa nakoniec doriešilo v prospech jej účasti. Popri požiadavke, aby sa zúčastnilo čo najviac príslušníkov ozbrojených síl, mal byť dôraz kladený najmä na bezpečnosť – bolo nutné zariadiť, aby sa „nevyzradil početný stav našej armády“⁵⁸.

⁵⁴ Zrejme išlo o členov strany, prípadne masových organizácií ako ČZM, ZČSP atď. NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k 19. Zápis o druhej schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané dne 4. října 1949, s. 12.

⁵⁵ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o 3. schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané dne 11. října 1949, s. 1-2.

⁵⁶ Do textu zdravice sa napríklad nemala dostať veta: „Môžeme dnes napriek všetkým nepriateľom a zradcom budovať vo svojej ľudovodemokratickej vlasti skutočný domov všetkých pracujúcich.“ Takisto ani tvrdenie: „Dielo konečného oslobodenia všetkého ľudstva, ktoré sa zide v jednej šťastnej a spokojnej rodine...“ Na vysvetlenie námietok voči uvedeným vetám sú však materiály skúpe. Minister Nejedlý popri nesúhlase s niektorými pasážami zdravice vzniesol požiadavku jasného vymedzenia subjektu, za ktorý zdravica hovorí: navrhol na toto miesto uviesť „ľud Československa“. Ďalší členovia komisie pripomínali nutnosť zmieniť rok 1913 a Stalinovu prácu „o národnej otázke“. Bola tiež vyzdvihnutá nutnosť zmieniť význam Stalinovho učenia ako celku a v neposlednom rade predstaviť prezidenta Klementa Gottwalda ako Stalinovho žiaka. NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o 3. schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané dne 11. října 1949, s. 2.

⁵⁷ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o 3. schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané dne 11. října 1949, s. 4.

⁵⁸ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 21. K některým otázkám ze zasedání vládní komise k přípravám oslav J. V. Stalina, s. 2.

Vopred nalinajkovaný postup pri vytváraní zdravice priniesol svoje ovocie – počet podpisov sa vyšplhal k číslu 8 877 565, teda takmer o milión viac, než sa v počiatoch plánovalo.⁵⁹ Pri vyhodnocovaní úspešnosti v zbieraní podpisov sa ako najlepší ukázal spôsob hromadného podpisovania textu, kde bola údajne až 90 – 95 % účasť.⁶⁰ Naopak, ako najslabší článok pri získavaní podpisov sa javili dvojice postupujúce z domu do domu. No ani napriek ich neúspechu nezapadol systém agitačných dvojíc prachom, práve naopak. Režim ho hojne využíval počas celých 50. rokov 20. storočia.

Okrem zdravice, ktorú možno pokladať za akúsi celoštátnu, hromadnú pohľadnicu k narodeninám, sa ďalšou, pre oslavy narodenín typickou akciou stali dary Stalinovi. Taktiež nešlo o historicky prvý pokus obdarovať najvyššieho predstaviteľa ZSSR.⁶¹ Nadväzovalo sa na jav z roku 1945, i keď teraz už vo väčšom rozsahu a s väčšou pompou. Nesporne bol i charakter obdarovania iný – kým v roku 1945 išlo predovšetkým o vyjadrenie vďaky za oslobodenie, po februárová vďačnosť sa zamerala na širší diapazón oficiálneho vyjadrovania úcty, rastúci v zhode s budovaným kultom osobnosti. Podobne ako pri zdravici, aj v tomto prípade sa polemizovalo, či má ísť o darčeky „z ľudu“. A podobne ako v predchádzajúcom prípade bola táto alternatíva rýchlo zavrhnutá. Niektoré z prvých výrobkov považovaných za súčasť „balíčka“ neprešli recenzným konaním komisie, pretože boli buď málo „československé“,⁶² alebo – ešte častejšie – mohli byť chápané dvojzmyselne. Takým bol aj originálne vyrobený budík⁶³, ktorý sa nechtiac stal reprezentantom hrozby odoslania nevhodného vyjadrenia „priateľstva a oddanosti československého pracujúceho ľudu generalissimovi J. V. Stalinovi“⁶⁴. Aby sa situácia nezopakovala, bola prípravou akcie poverená ÚRO, ktorá koordinovala návrhy, prípravu a výrobu predmetov vychádzajúcich z československých závodov. Kvôli zachovaniu zdania „ľudovosti“⁶⁵ boli oslovené aj niektoré umelecké a priemyselné školy, zamerané na sochárstvo, maľbu, sklárstvo atď.⁶⁶

Z organizačného hľadiska bol vcelku zaujímavým a zároveň dobu výstižne dokumentujúcim návrh komisie, aby sa vhodným spôsobom zistilo, ako sa v prípade darčekovej akcie postupuje v iných ľudovodemokratických štátoch, po ktorých vzoroch by sa ďalej mohlo Československo uberať.⁶⁷ Z navrhovaného

⁵⁹ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zpráva sekretariátu vládní komise, s. 3.

⁶⁰ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zpráva sekretariátu vládní komise, s. 6.

⁶¹ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zpráva sekretariátu vládní komise, s. 3. Tiež: NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 21. Lid velkému generalissimu Stalinovi!, s. 4.

⁶² NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o druhé schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané dne 4. října 1949, s. 7.

⁶³ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o první schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, s. 6.

⁶⁴ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o první schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, s. 3-4.

⁶⁵ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o 6. schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané dne 9. listopadu 1949, s. 4.

⁶⁶ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 21. Lid velkému generalissimu Stalinovi!, s. 4.

⁶⁷ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o 3. schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané dne 11. října 1949, s. 1-2.

postupu cítiť akúsi obavu o samostatné vedenie darčekovej akcie. Pri neochote zvoliť vlastný postup počas zariadovania jednotlivých krokov od procesu výberu či zhromažďovania až po zaslanie darov oslávencovi je ale nutné pripustiť, že práve v takejto osobnej zložke, akou bolo zasielanie darov Stalinovi, bolo zrejme najpodstatnejšie nepochybiť; pri nedostatku skúseností s podobnými akciami teda bolo vhodnejšie zvoliť konformný prístup.

Z vyhotovených darov bola pripravená výstava pre verejnosť, ktorá sa konala v Prahe, samostatná výstava darov zo Slovenska bola usporiadaná v Bratislave.⁶⁸ Dary zo slovenskej časti republiky boli neskôr prevezené do hlavného mesta krajiny a zaradené k už vystavovaným vo Veľtržnom paláci, kde ich videlo približne 80 000 návštevníkov.⁶⁹ Slávnostné otvorenie výstavy sa konalo dňa 4. decembra za účasti zástupcov vlády, veľvyslanectva ZSSR a zástupcov všetkých zložiek NF. Po jej ukončení (11. decembra) bola rozobratá, dary naložené do vlakov a odoslané oslávencovi do Moskvy⁷⁰, kde ich „najvrelejšie a najväčkolepejšie“ víkali.⁷¹ Z vlakových súprav bolo následne vyložených okolo 3 000 darov⁷², medzi nimi napríklad niekoľko fliaš vína, magnezitová tehla, 16 pneumatík, plechovky s olejom, lukový tabak, rôzne zbrane, model tanku, mnoho umeleckých predmetov (vázy, sošky, vlastný portrét, bronzovú sochu ženy, maľované vajíčka, umelé kvety vyrobené z gumy...⁷³); medzi darmi boli aj dva kladrubské žrebce, lietadlo Aero a i.⁷⁴

V istom ohľade bol darom k narodeninám aj Stalinov pamätník v Prahe alebo (lepšie povedané) spresnenie plánov na jeho výstavbu. Ani v tomto prípade nešlo o úplne novú myšlienku – úmysel jestvoval už od konca druhej svetovej vojny, no až do tohto okamihu ostávalo len pri návrhoch. Pamätník gigantických rozmerov – ako bol už od začiatku plánovaný – predstavuje súčasť osobitej mestskej architektúry, ktorá v totalitných režimoch (podobne ako umenie) stojí na popredných stupienkoch nástrojov ideologického boja.⁷⁵ Monumentálne diela boli stavané s presvedčením, že pretrvajú po stáročia a budú tak navždy symbolizovať poslanstvo doby, v ktorej boli vytvorené.⁷⁶ Mali tiež schopnosť podnecovať spoločensky významné nálady, napríklad pocit spolupatričnosti, hrdosti či viery v šťastnú budúcnosť.⁷⁷ Stavby a pamätníky mohli svojou rozmernosťou a spôsobom spraco-

⁶⁸ Rudé právo, 6. 12. 1949. Výstava darů J. V. Stalinovi manifestací lásky čs. lidu k největší osobnosti naší doby.

⁶⁹ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 21. Akce darů generalissimu J. V. Stalinovi, s. 5.

⁷⁰ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 21. Dary československého lidu generalissimu J. V. Stalinovi, s. 1-2.

⁷¹ Rudé právo, 20. 12. 1949, s. 1. Vlak s dary československého lidu v Moskvě.

⁷² NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 21. Zpráva o akci darů československého lidu k 70. narozeninám generalissima J. V. Stalina, s. 1.

⁷³ NAČR, NA ČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 21. Dary československého lidu generalissimu J. V. Stalinovi, s. 2-4.

⁷⁴ KOURA, Pert – KOUROVÁ, Pavlína. České Vánoce od vzniku republiky po sametovou revoluci. Praha: Dokořán, 2010, s. 190.

⁷⁵ DERDOWSKA, Joanna. Angažované stavby: Co s nimi? (Vítkov, Reichstag, Palác kultury). Dostupné na <<http://www.sorela.cz/web/articles.aspx?id=54>>; [cit. 16. 2. 2017].

⁷⁶ PETIŠKOVÁ, ref. 25, s. 36.

⁷⁷ SOUŠKOVÁ, Sabina. Společenské funkce pomníku [online]. In Kultura, umění a výchova. Odborný recenzovaný časopis, 2015, ročník 3, č. 1. Dostupné na <http://www.kuv.upol.cz/index.php?seo_url=aktualni-cislo&casopis=8&clanek=94>; [cit. 16. 2. 2017].

vania osloviť široké masy, režimu navyše ponúkali príležitosť na infiltrovanie sa do každodenného verejného priestoru.⁷⁸ Vstupovali aj do priestoru historickej pamäti a podieľali sa na jej formovaní.⁷⁹

Realizáciu komplikovali nejasnosti týkajúce sa umiestnenia pomníka, ako aj stále nevyhlásená súťaž na predkladanie návrhov na jeho stvárnenie. Vec rozhýbali až zistenia, že viaceré mestá – ako napríklad Košice, Bratislava či Liberec – plánujú v blízkej dobe postaviť monument oslavujúci Stalina.⁸⁰ Z ideového hľadiska nebolo žiaduce, aby sa sochy vodcu týčili vo viacerých mestách republiky, kým metropola krajiny neschválila ani návrhy skulptúry. Ako dobrý nápad sa javila snaha spojiť plány veľkolepého diela s okrúhlym výročím jubilanta.

Rozpory týkajúce sa umiestnenia a projektovania „kamenného Stalina“ sa nezmiernili ani štyri roky od odznenia prvotných úvah na túto tému, naopak, vznikali búrlivé debaty a protichodné diskusie.⁸¹ Keďže ale zhoda panovala v tom najpodstatnejšom – že základné kamene musia najneskôr v deň údajných narodenín, teda 21. decembra, stáť –, došlo za cenu istých ústupkov ku konečnému kompromisu. Základné kamene, symbolicky pochádzajúce z rôznych kútov republiky, boli 21. decembra slávnostne položené na Letenskej pláni medzi Chotkovskou cestou a Čechovým mostom.⁸²

Zaujímavé v tomto smere je, že Slovensko, tradične považované za tú časť republiky, ktorá je pri podobných akciách vždy akosi pozadu, v tomto smere vývoj v Prahe predbehlo. Išlo síce o odhalenie výrazne menšej sochy (bronzovej), ale jej predstavenie verejnosti prebehlo už v deň Stalinovej sedemdesiatky. Pri tejto príležitosti sa konala hromadná manifestácia spojená s účasťou masových organizácií NF a s prejavmi politikov. Okrem generálneho konzula ZSSR Novikova prehovoril aj predseda zboru povereníkov Gustáv Husák, ktorý nezabudol vydvihnúť rolu Stalina a jeho „mierotvorného diela“ v súdobom svete.⁸³

Dátum Stalinových narodenín bol na jednej strane využitý ako symbolické vyvrcholenie osláv DČSP, na druhej strane niet pochýb o tom, že z mnohých hľadísk išlo o samostatnú, autonómnu akciu. Svedčí o tom už len fakt usporiadania osláv okrúhlych narodenín v ďalších krajinách sovietskeho vplyvu bez ohľadu

⁷⁸ DERDOWSKA, ref. 75. Zásahy režimov do verejného priestoru môžu mať rôznu podobu. Pozri napríklad: PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Zásahy politiky do verejného priestoru na príklade premenovania nitrianskych ulíc v rokoch 1938 – 1945. In *Človek, spoločnosť, doba. Stretnutie mladých historikov: zborník z vedeckej konferencie, ktorá sa konala v Košiciach v dňoch 16. – 17. októbra 2013*. Košice: UPJŠ, 2014, s. 215-224.

⁷⁹ Viac: ŠTĚTKA, Václav. Symbolická vymástení, národní identita a (re)konstrukce paměti. In *Sociální studia*, 2004, ročník 2, č. 2, s. 79-92.

⁸⁰ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o prvé schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, s. 4.

⁸¹ Viac o plánech, nezhodách a postupe pri výstavbe diela pozri: SLAČKA, Dušan. Stalinův kult osobnosti v Československu na příkladu oslav narozenin J. V. Stalina v roce 1949. [Bakalářská práce.] Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 40-44.

⁸² NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o druhé schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané dne 4. října 1949, s. 10. Pomník bol neskôr postavený o kúsok ďalej – priamo oproti Čechovmu mostu; preto museli byť zmienené základné kamene premiestnené z pôvodného miesta. SLAČKA, ref. 81, s. 43. Viac: PÍCHOVÁ, Hana. Případ Stalin. Historická a literární studie Stalinova pomníku v Praze. Plzeň: Arbor vitae, 2014, 160 s.

⁸³ SLAČKA, ref. 81, s. 43-44.

na existenciu – či v tomto prípade skôr absenciu – podružného podujatia, ktoré by Stalinovo výročie zakončovalo či akokoľvek ho dopĺňalo. Keďže však došlo k spoločnému ideovému a organizačnému prieniku dvoch podujatí, v tomto duchu vyznievalo i oficiálne zakončenie slávených udalostí, odohrávajúce sa v predvečer generalissimových narodenín. Záverečného slova v rade niekoľko týždňov trvajúcich osláv sa chopili ZČSP a ÚAV NF, ktoré za spoluúčasti mocenských špičiek – prezidenta republiky, veľvyslanca ZSSR Silina, zástupcov vlády a tzv. spriatelenej krajín – usporiadali spoločnú akciu v Priemyselnom paláci v Prahe.⁸⁴ Na „veľkej manifestácii pracujúceho ľudu“ bolo prítomných približne 66 800 občanov.⁸⁵

Národné zhromaždenie usporiadalo 20. decembra slávnostné zasadnutie s účasťou prezidenta republiky a jeho manželky, pričom zhromaždenia sa konali po celej republike.⁸⁶ Ukončenie slávností na menších územných celkoch malo predstavovať zmenšenú verziu pražskej manifestácie, avšak s prihliadnutím na miestne dispozície. Preto mohli byť zasadnutia a slávnostné večery nahradené tematickými výstavami, filmovými a divadelnými predstaveniami, koncertmi atď.⁸⁷ Podobný scenár zakončovania slávností (v novembri a decembri) je možné postrehnúť aj v nasledujúcich rokoch. Tie sa však týkali výhradne osláv československo-sovietskeho priateľstva, ktoré ako tradícia – na rozdiel od pompézneho slávania Stalinových narodenín – pretrvali aj po ďalšie roky a ich pravidelné usporadúvanie ukončili až udalosti roku 1989.

Počet slov: 7950

Počet znakov vrátane medzier: 55118

⁸⁴ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o prvé schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, s. 8.

⁸⁵ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zpráva sekretariátu vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin J. V. Stalina, s. 9. Tiež: Rudé právo, 22. 12. 1949, s. 1. Na věky bude v našich dějinách spojeno jméno Stalinovo se zajištěním naší národní svobody a s budováním socialismu. Projev prezidenta republiky na slavnostním shromáždění pražského lidu na počest 70. narozenin J. V. Stalina.

⁸⁶ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. 6. schůze vládní komise. Věc: Oslavy 70. narozenin J. V. Stalina, s. 5.

⁸⁷ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 21. Akčním výborům Národní fronty, s. 2-3.